

Савченко А.П., кандидат педагогічних наук, науковий співробітник,
Інституту проблем виховання АПН України

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Психологічні і педагогічні умови ефективності виховання самостійності молодших підлітків в процесі ігрової діяльності, доведені експериментальним шляхом. В статті підкреслюється важливість рівня емоційного впливу на виховання самостійності. Емоційна й цікава гра, ускладнена ігровими ролями, впливає на прояв особистісних умінь і навичок та ефективність у вихованні їхньої незалежності.

Ключові слова: незалежність, педагогічні умови, молодші підлітки, ігрова діяльність, ігрові засоби, рухливі ігри.

Актуальність. Розвиток України як суверенної держави, стрімкі соціальні зміни в сучасному суспільному житті ставлять перед загальноосвітніми школами підвищені вимоги до виховання підростаючого покоління. Це зумовлює необхідність поглиблення виховної роботи, обґрунтування концептуальних підходів і ефективних методик з виховання творчої, соціально зрілої особистості, здатної самостійно вирішувати життєві проблеми в нових соціально-економічних умовах. Одним із головних завдань виховної роботи загальноосвітніх шкіл є виховання самостійності учнів. Це пояснюється, насамперед, тим, що самостійність необхідна учням як у навчальній роботі, так і в майбутній професійній діяльності. У зв'язку з цим актуальність розробки проблеми виховання в молодших підлітків самостійності незаперечна й пояснюється соціальними, економічними і власне педагогічними причинами підвищеного значення самостійної роботи школярів в умовах загальноосвітньої школи.

Важливою умовою педагогічного керівництва іграми з метою виховання самостійності учнів було врахування різноманітності не тільки їх змісту, але й організаційних форм ігор: індивідуальних, парних, групових, масових, командних, колективних та інших ігор. Їх керівники і організатори мали знати послідовні стадії організації і проведення ігор. У психолого-педагогічній і методичній літературі [1, 4, 5, 6, 8, 9, 10] розкривається багато стадій, періодів, етапів, фаз та інших послідовних моментів організації і проведення ігор. Багатолітня практика їх проведення і аналіз отриманих результатів дозволила нам відібрати й систематизувати ті стадії ігрової діяльності, котрі можна вважати загальними для всіх рухливих ігор.

Практика проведення ігор за експериментальною методикою показала, що їх керівники мають самостійно визначити основні виховні й навчальні завдання, які вони планують реалізувати під час проведення тої чи іншої гри. Найкраще ставити перед учнями конкретні, порівняно легкі й швидко досяжні завдання. При вивченні нових рухливих ігор слід урахувувати уміння, навички і знання, набуті учнями в процесі проведення інших ігор, і поступово їх ускладнювати. Важливо також, щоб у нових іграх удосконалювалися набуті навички й засвоювалися нові. Кожна нова гра має бути такої складності, щоб її учасники змогли перебороти перешкоди на шляху до досягнення перемоги. Експе-

риментальна робота показала, що гра, в якій гравці не переборюють труднощів, не прикладають зусиль не цікавить молодших підлітків і не має педагогічної цінності, тому що не розвиває самостійності, вольових якостей і рухових здібностей учнів.

Наприклад, із запропонованих учителем ігор молодші підлітки дружно вибрали гру “Під оплески”. Перед її початком гравці вільно розташовуються в залі. Вчитель вибирає ведучого і вивівши його з приміщення де грають, ховає ігрові предмети (м’яч, булаву, кеглі тощо). Повертаючись до зали ведучий за сигналом під оплески гравців шукає схований предмет. Якщо він перебуває далеко від предмета, учні плескають тихо, якщо йде у напрямку до предмета – голосніше. Після того, як ведучий знаходить предмет, вибирають іншого ведучого. Але найактивніший учень Євген задумав вибрати ведучим менш активного Бориса, якому прийшлося досить довго шукати схований предмет, враховуючи це, вчитель запропонував застосувати додаткове правило: «Ведучого змінювати через кожні п’ять хвилин». Такий додаток до правил значно прискорив хід гри й дозволив вибирати ведучими значно більшу кількість учнів.

Виховний ефект цієї гри залежав не тільки від безпосередніх ігрових дій, але й від інших стадій гри. У таких рухливих іграх у молодших підлітків яскраво проявлялась індивідуальність, уміння самостійно пристосовуватися до змін правил. Знаючи їх характер і поведінку в грі, вчитель зумів запобігти надмірній збудженості, суперечкам, перекрученням, недотриманням правил, нечесності й іншим негативним проявам поведінки. У цій грі вчитель намагався привчати молодших підлітків до спільних дій гравців з метою досягнення перемоги, що сприяло вихованню товарищескості й відповідальності за доручене завдання, наполегливості й критичності в доведенні розпочатої гри до позитивного результату. Притримуючись цього, в кожній наступній рухливій грі вчитель привчав учнів долати труднощі в досягненні ігрової мети – перемоги. І гравці з успіхом долали їх, не порушуючи правил гри. Як тільки молодші підлітки легко переборювали одні труднощі, вчитель висував інші, щоб учні докладали зусиль у їх подоланні. Це сприяло вихованню вольових якостей, наполегливості самостійності й працьовитості. Так, при хорошій підготовці молодших підлітків до виконання організаційних ролей у грі виховувалась відповідальність, організованість, активність та інші риси самостійної особистості.

Педагогічно доцільно привчати молодших підлітків свідомо дотримуватися правил гри. Найчастіше учасники знайомились з правилами під час пояснення ігор, але слід нагадувати їм про них і тоді, коли правила добре засвоєні. Керівник робить поправки і зауваження, не зупиняючи загального ходу гри, коли більшість гравців допускають однакові помилки, тоді він зупиняє гру і вносить необхідні корективи. Проведенням рухливих ігор ми намагалися керувати так, щоб сам процес приносив учням задоволення, а це було можливим тоді, коли їх учасники могли проявити активність, творчу ініціативу і самостійність. Самі ж гравці частіше проявляли свою творчість у тих іграх, які їм подобалися. В експериментальних класах ми підбирали такі рухливі ігри, які відповідали інтересам і можливостям молодших підлітків, враховували їхні побажання і настрої. Педагогічно правильно було й те, що іноді й сам керівник і експериментатор брали участь у грі, приваблюючи школярів своєю поведінкою. Беручи участь у рухливих іграх, ми не тільки підвищували інтерес гравців, але й демонстрували їм, як можна краще використати окремі прийоми, тактичні комбінації, цікаві нововведення.

Експериментальна робота показала, для того щоб молодші підлітки полюбили активну ігрову діяльність, заняття мають бути емоційними, динамічними, містити в собі ігрові й змагальні елементи. Дуже важливо також, щоб школярі бачили плоди своєї навчальної праці, відчували рух уперед від гри до гри, утвердження своєї особистості та вдосконалення фізичних можливостей. Тому вчитель не випускав з-під контролю тих учнів, у яких було помічене суб'єктивне відчуття своєї фізичної неповноцінності. Їм він приділяв особливу увагу. Результативність цієї роботи багато в чому залежала й від взаємодії учителя й учнів. Звернення до особистості школярів, урахування їхніх психологічних характеристик, знання вікових особливостей дозволяло вчителю надавати більше можливостей для вибору різних форм занять рухливими іграми. Акцентувавши їхню увагу на спортивний принцип проведення занять, він більше уваги приділяв розвитку самодіяльності в колективних і командних іграх. Школярі, які були налаштовані на взаємодію з педагогом, на співпрацю з ним, з готовністю включалися в будь-яку запропоновану гру. Вихованню стійкого інтересу до занять рухливими іграми сприяло й нешаблонне проведення ігрової діяльності, використання таких методичних прийомів, які дозволяли молодшим підліткам проявляти ініціативу, творчість, активність, свідомість.

Великий вплив на виховання самостійності молодших підлітків у процесі ігрової діяльності мали заохочення, підтримка й стимулювання їхньої рухової активності. Педагогічний вплив на учнів експериментальних класів проявлявся в позитивній оцінці їхньої ігрової діяльності й поведінки, що спонукало школярів до подальших досягнень. Було також помічено, що кожен учень, відчуваючи постійну підтримку й заохочення своєї діяльності з боку вчителя та однолітків, намагався покращити свої результати. Враховуючи цю психологічну закономірність, ми постійно відслідковували й знаходили в процесі проведення ігор можливості заохотити молодших підлітків. Адекватна, гласна й своєчасна позитивна оцінка їхньої ігрової діяльності зміцнювала їх упевненість у своїх силах. Учитель теж намагався у кожній грі, естафеті, поході знайти об'єктивні підстави для того, щоб в будь-якій формі похвалити якомога більше учнів. Хоча було помічено, що одне й те ж заохочення, викликало різну реакцію й ставлення до цього учнів. У той же час виховання самостійності молодших підлітків у процесі рухливих ігор потребувало не лише заохочення, але й стимулювання та покарання деяких недисциплінованих учнів.

Процеси статевого дозрівання, які проходили в різних школярів неодноразово, утруднювали роботу вчителя і експериментатора, оскільки одні підлітки перебували на початкових етапах цього дозрівання, а в інших – цей процес уже завершувався. Враховуючи це, ми намагалися з метою якісного проведення виховного процесу здійснювати диференційований підхід до учнів. Особливо ретельно, з великою обережністю підбиралися завдання для тих школярів, які знаходилися або тільки пройшли фазу пубертатного стрибка в рості тіла у висоту. Це робилося так тому, що будь-які порушення могли викликати розтягування м'язів, сухожилів, нервів і кровоносних судин. Ми також розуміли, що порушення у виділеннях гормонів залозами внутрішньої секреції, теж могли негативно вплинути на рухи підлітків, які на певний час ставали менш координованими і могли порушити поставу.

Під час проведення рухливих ігор більшість молодших підлітків дуже чутливо реагували на оцінку особистісних вчинків дорослими й однолітками. Особливо хворобливо вони переносили все те, що негативно впливало на їхній престиж у

середовищі однокласників. Часті невдачі, нарікання при виконанні ігрових завдань і критичні зауваження вчителя викликали сильне переживання, іноді негативну реакцію і поведінку учнів. Ми розуміли, що такі переживання можуть спричинити в молодших підлітків невпевненість у своїх силах і можливостях, сформувані негативне ставлення до ігрової діяльності. Тому в процесі проведення ігор більше уваги приділялося індивідуальному підходу до школярів, особливо при вивченні складних вправ і виконанні ігрових завдань, які потребували значного прояву фізичних сил та відповідних умінь і навичок. Особлива увага й педагогічний такт проявлявся до тих учнів, які відставали у руховому розвитку, або мали фізичні вади. Ми намагалися вселяти таким учням оптимізм і віру в свої сили і можливості й доводили їм на прикладах, що завдяки систематичним і наполегливим заняттям фізичними вправами вони зможуть досягти успіхів у розвитку потрібних фізичних якостей і досягти хороших результатів у ігровій діяльності.

Рухливі ігри, естафети й розваги, в яких брали участь батьки або старші брати й сестри молодших підлітків, мали особливий інтерес і значимість. Крім того, такі спільні ігри сприяли згуртуванню сімей, проведенню активного відпочинку та поліпшенню рухової підготовленості членів сімей. При виборі рухливих ігор ураховувалися вік і фізична підготовленість як батьків, так і дітей. Ігри проводились на свіжому повітрі, що сприяло фізичному й моральному розвитку дітей та зміцненню їхнього здоров'я. Ми помітили, що ігри для дітей за участі батьків слід організовувати протягом року, тому що вони є найкращим видом активного відпочинку всієї сім'ї. Звикнувши до їх проведення, батьки також активно готувалися до застосування на відпочинку рухливих ігор. Вони підбирали зручні місця для ігор, готували потрібний ігровий інвентар, розподіляли гравців на рівноцінні команди, підводили підсумки й нагороджували дітей. Ігри, естафети й розваги поступово ускладнювалися з тим, щоб вони не набридали дітям, а допомагали їм фізично розвиватися.

Пропонуючи учням експериментального класу рухливі ігри, вчитель фізичної культури і керівник насамперед знайомилися з їх сюжетом і правилами проведення з тим, щоб вони мали захоплюючий зміст і викликати в молодших підлітків потрібні емоції й створювали хороший настрій. Після цього їм конкретно показували як слід грати в ту чи іншу гру. Це вимагало від організаторів методичних знань і умінь проведення рухливих ігор. Цьому сприяли спеціальні семінари-практикуми і курси перепідготовки учителів, які вони відвідували в Черкаському обласному інституті вдосконалення кваліфікації учителів.

Практичне вивчення ігор учнями експериментального класу узгоджувалося з достатньою теоретичною підготовкою, засвоєнням мети, завдань і методики їх проведення. Спеціальна підготовка молодших підлітків розпочиналася ще до початку проведення ігор. На стадії відбору ігор учні вивчали, які ігри найкращі для проведення в школі у даний період. Стадія підготовки включала роботу щодо вибору місць проведення ігор, забезпечення інвентарем та організацію учасників. Наприклад, учитель спеціально готував деяких учнів до більш відповідальних ролей у грі, турбувався про їхній індивідуальний ріст, котрий стримувався нерішучістю та тиском занадто активних лідерів. На стадії безпосередніх ігрових дій відпрацьовувався організований початок, хід гри і її закінчення. Стадія організаційного завершення гри включала відзначення кращих, прибирання місця її проведення та віднесення інвентарю в кімнату для його зберігання. На всіх цих стадіях учитель контролював не тільки дотримання учнями правил (це можна було передати суддям і ведучим), але й турбувався про позитивні виховні наслідки.

Наприклад, спостерігав, чи відмітили гравців, які не стали переможцями, але виявили винахідливість і високі вольові якості. В той же час учитель не змінював керівництва на відповідній стадії проведення самої гри, тому що в експериментальних класах вважалося, що вчитель не може повністю взяти на себе розробку задуму гри. У молодших підлітків завжди були свої ігрові задуми й вони часто не співпадали із задумами вчителя, батьків та дорослих, тому вони могли проводити ту гру, в яку вклали зовсім інший зміст. Невміння ж дорослих глибоко проникнути в ігрові потреби, інтереси, задуми та інші структурні елементи ігрової діяльності учнів вважалося головною причиною поверхневого керівництва грою й приводило до розповсюдження вільних ігор.

Висновок

Експериментальна робота засвідчує, що далеко не всі рухливі ігри повністю задовольняли вимоги молодших підлітків й тому вони намагалися проводити вільні ігри. Це траплялося тоді, коли вчитель відводив мало часу на заплановані ігри. Виникнення таких ситуацій вказувало на те, що до проведення з молодшими підлітками рухливих ігор не можна відноситись формально. Щоб урахувати дійсно актуальні для них ігрові потреби та інтереси, ми уважніше ставилися до їхніх самостійних ігор навіть тоді, коли вони вважалися неприйнятними для молодших підлітків. Більш високого рівня досягало педагогічне керівництво тоді, коли вчитель сам підбирав і організовував ігри вихованців. Самостійний підбір найбільш цінних для виховання самостійності ігор, опанування методикою їх застосування давали вчителю можливість досить ефективно впливати грою на розвиток в учнів якостей самостійної особистості.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Дубовис М.С. Фізичне виховання підлітків. – К.: Здоров'я, 1974. – 245 с.
3. Зубалій М.Д., Петровський В.С. Пішохідний і лижний туризм. – К.: здоров'я, 1984. – 128 с.
4. Кобзар Б.С., Тайчинов М.Г. Личность и ее становление. – К.: Молодь, 1990. – 100 с.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – 609 с.
6. Скрипченко О.В. Психічний розвиток учнів. – К.: Рад. школа, 1974. – 103 с.
7. Singer R., Dick W. Teaching Physical Education: A systems approach. Boston e.a., Houghton Mifflin Co. 1980. – 354 p.
8. Боришевский М.И. Особенности отношения ребенка к правилам поведения в игровой ситуации // Вопр. психологии. – 1965. – №4. – С.44–54.
9. Вільчковський Е.С., Страшинський В.І. Рухливі ігри в школі: Посібник. – К.: Рад. школа, 1971. – 120 с.
10. Воспитание детей в игре / Под ред. Д.Б. Менджерицкой/. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.

Psychological and pedagogical conditions of effective upbringing of independence of junior teenagers in the process of playing activity are experimentally tested. It is also underlined that the important terms of upbringing independence there are high

levels of emotional and volitional components. Emotional and interesting game with complications of playing parts which corresponds to junior teenagers personal peculiarities deals with the effectiveness of upbringing their independence.

Key words: independence, pedagogical conditions, junior teenagers, playing activity, playing means, mobile game.

Отримано 29.09.2008 р.

УДК 37.037-053.66

**Солопчук Д.М., кандидат педагогічних наук, ст. викладач,
Солопчук М.С., професор, кандидат педагогічних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ОСВІТЬОГО РІВНЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЗІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Анотація. У роботі розглянута методика озброєння молодших підлітків теоретичними знаннями зі здорового способу життя. Використані форми, методи та прийоми сприяли активації творчої пізнавальної діяльності підлітків, спонукали їх до самостійної діяльності, зміцнення свого здоров'я.

Ключові слова: теоретичні заняття, знання, здоров'я, здоровий спосіб життя, мотивація.

Вступ. У кінці ХХ – початку ХХІ століття виразно спостерігається тенденція погіршення здоров'я як дорослого населення, так і молодого покоління. Це явище зумовлене цілою низкою причин: зниженням матеріального добробуту значної частини населення, погіршенням екологічної ситуації, недосконалістю інфраструктури охорони здоров'я та збільшенням навчального навантаження учнівської молоді, відсутністю сформованої системи культури здоров'я в суспільстві. Ситуація ускладнюється ще й тим, що самі діти далеко не завжди усвідомлюють значущість здоров'я як необхідної умови життя й часто нехтують елементарними нормами піклування про нього, що, у свою чергу, веде до зростання соматичних захворювань, функціональних відхилень, психічних розладів.

Відомо, що індивідуальний спосіб життя активно формується у ранньому підлітковому віці. Це пов'язано із розвитком у молодших підлітків таких важливих психічних новоутворень, як самоконтроль, внутрішній план дій, абстрактно-логічне мислення, самосвідомість, самооцінка (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Л.В.Виготський, В.В.Давидов, Т.В.Драгунова, Д.Б.Ельконін, Г.С.Костюк, А.А.Люлінська, С.Д.Максименко, О.В.Скрипченко, Д.І. Фельдштейн, А.В.Фурман, П.Р.Чамата). Ці новоутворення обумовлюють важливу для молодших підлітків можливість самим визначати свій спосіб життя. Отже, саме на цьому етапі дорослішання важливо спонукати підлітків до формування корисних звичок,